

тання ефективності його функціонування, консолідацію зусиль власника, вищого менеджменту, усіх, без винятку, працівників, колег по бізнесу та громади.

Література

1. Варналій З.С. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання / З.С. Варналій, І.І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 2 (3). – С. 129-136.
2. Васильчак С.В. Рейдерство та його вплив на фінансово-економічну безпеку підприємства / С.В. Васильчак, Е.О. Вашкеба // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19. – С. 261-268.
3. Економічна та майнова безпека підприємства і підприємництва. Антирейдерство : моногр. / Б.М. Андрушків та ін.; відп. Б.М. Андрушків. – Тернопіль : Вид-во "Терно-граф". – 2008. – 424 с.
4. Зелінський А.Ф. Кримінологія : курс лекцій / А.Ф. Зелінський. – Харків, 1996. – С. 141-142.
5. Зеркалов Д.В. Антирейдер : учебн. пособ. / Д.В. Зеркалов. – К. : Вид-во "Дакор", КНТ, "Основа". – 224 с.
6. Конєва Ю.В. Недружні поглинання і економічна безпека підприємства / Ю.В. Конєва. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.delo-press.ru>.
7. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби / С. Москаленко // Юридичний журнал. – 2007. – № 3. – С. 23-28.
8. Руденко А. Социально-трудовые конфликты и проблема рейдерства в Украине / А. Руденко // Соціологія у постсучасності : зб. наук. тез учасників VI Між. наук. конф. студ. та асп., [Харків, 19-21 квітня 2008 р.]. – Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – С. 274-275.
9. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О.Г. Осауленка; Держкомстат України. – К. : Вид-во "Техніка", 2012. – 566 с.
10. Федоров А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж (организационно-правовые меры воздействия) : монография / А.Ю. Федоров. – М. : Изд-во "Волтерс Клувер", 2010. – 480 с.
11. Штангрет А.М. Безпека соціально-економічної системи: теоретичні аспекти / А.М. Штангрет // Наукові записки УАД : наук.-техн. зб. – Львів : Вид-во УАД. – 2012. – № 3. – С. 50-62.
12. Штангрет А.М. Методичні засади здійснення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки підприємства / А.М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.4. – С. 302-307.

Штангрет А.М. Методические основы реализации превентивных мер противодействия рейдерской атаке

Рассмотрены сущность и отдельные ключевые параметры, характерные для рейдерства в Украине как средства незаконного перераспределения собственности, противодействие которому требует применения специальных защитных мер. Доказано, что реализация превентивных защитных мер увеличивает эффективность защитных действий и вероятность сохранения бизнеса. Сформирована совокупность превентивных мер, которые позволяют распознать разведывательные действия как первый этап рейдерской атаки, а значит подготовить предприятие к обороне.

Ключевые слова: экономическая безопасность, рейдерство, превентивные меры, защита.

Shtanhret A.M. Methodological principles of preventive measures against raider attacks

The paper considers the nature and some key parameters that are unique for raiding in Ukraine as a means of illegal redistribution, opposition which requires the use of special protective measures. It is shown that the implementation of preventive protective measures increases the effectiveness of protective actions and the likelihood of maintaining business. Formed a set of preventive measures in place to recognize the intelligence of the first phase of raider attacks, and thus prepare the company for defence.

Keywords: economic security, raiding, preventive measures, protection.

УДК 343.37

Доц. Р.Р. Августин, канд. екон. наук. – Тернопільський НЕУ

ЕТИМОЛОГІЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

Обґрунтовано сутність тіньової економіки, визначено особливості її формування та доведено, що тінізація економіки далеко переросла свій природний рівень і в поєднанні з корупцією, політизацією економічних відносин та зрощуванням бізнесу і влади є системною перешкодою подальшому економічному зростанню.

Ключові слова: тінізація, економіка, тіньова економіка, економічні відносини, тіньові відносини.

Постановка проблеми. Процеси еволюції соціально-економічного розвитку характерні для всіх економік світу. Водночас, зміна економічних, політичних та соціальних умов призводить до соціально-економічних трансформацій. Відповідно, поява тіньового сектору стала тією рисою (причому, в гіпертрофованих обсягах), без якої не обійшлося реформування соціально-економічних відносин країн транзитивного типу, та мінімізація чи усунення якої дотепер залишається надскладним завданням.

Відтак, результати теоретико-прикладних досліджень положень і чинників тінізації актуальні з огляду на типологізацію сфер і сегментів тіньових економічних відносин, чинників і стимулів детінізації, міри впливу неформального сектору на збереженість структурних співвідношень та стимулів до господарювання економічних агентів в інтересах соціально-економічної безпеки національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методичні аспекти досліджуваної в роботі проблеми певною мірою висвітлювалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних науковців і практиків, таких як: Г. Беккера, В. Бородюка, З. Варналія, П. Гутмана, Д. Кассела, І. Клямкіна, І. Мазура, Б. Мандевіля, М. Олсона, В. Поповича, Е. де Сото, Л. Тимофєєва, О. Турчинова, Е. Фейга, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі.

Постановка завдання. Метою роботи є обґрунтування еволюції наукових поглядів на поняття "тіньової економіки", враховуючи діалектичні аспекти змісту явищ і понять, які відображають базові характеристики тіньових економічних відносин.

Виклад основного матеріалу. Процеси еволюції соціально-економічного розвитку характерні для всіх економік світу. Водночас, зміна економічних, політичних та соціальних умов призводить до соціально-економічних трансформацій. Відповідно, поява тіньового сектору стала тією рисою (причому, в гіпертрофованих обсягах), без якої не обійшлося реформування соціально-економічних відносин країн транзитивного типу, та мінімізація чи усунення якої дотепер залишається надскладним завданням.

Незважаючи на поширеність тіньових схем ведення економічної діяльності, науковцям та експертам не вдалося дати чіткої однозначної оцінки цьому явищу та дійти згоди щодо трактування та основних підходів до класифікації. Останнє особливо актуальне, адже тіньові економічні відносини не статичні, а постійно розвиваються, удосконалюються.

Трактування терміна "тіньова економіка" українськими та зарубіжними науковцями протягом останніх десятиліть відрізняється. Причому, розгля-

дається це поняття не лише з економічної, але й із соціальної, політичної та культурологічної точок зору. Маючи настільки багатогранний підхід, важко об'єднати навколо єдиного визначення чи розуміння цієї категорії. Так, іноді під час розгляду його суті використовують надто широкий, навіть побутовий перелік визначень. Як зазначає Ю. Харазішвілі, синонімами до "тіньової економіки" вживають "друга, шарова, нелегальна, протизаконна, злочинна, неврахована, фіктивна, деструктивна, нерегламентована, прихована, неофіційна, позазаконна, кримінальна, мала, дефективна, паралельна, чорна, сіра, брудна, підпільна, неформальна економіка" [6, с. 172].

Безпосереднє явище тіньової економіки не є новим у економічних відносинах. З появою цивілізації з'явилися й прояви тіньових дій. Дослідники перших державних утворень знали факти, що свідчили про існування певного виду тіньової діяльності вже тоді. Зокрема, початок карбування монет супроводжувався появою фальшивомонетників.

Перші спроби філософського осмислення походження тіньової економіки сягають ще давньогрецького періоду, коли у своїх творах-роздумах мислителі, зокрема Ксенофонт, Платон, Аристотель, поділяли економіку на "добросовісну та недобросовісну", спираючись на морально-етичні або релігійні принципи, вказуючи на її негативний вимір під "руйнівним" впливом грошей та прагнення до збагачення. У своєму дослідженні І. Мазур називає таке давньогрецьке трактування економіки еквівалентом сучасного поняття "тіньова економіка" [4].

Кілька століть пізніше з'явилася теорія Б. МанDEVІЛЯ, суттю якої була проблема аморальності діяльності окремих суб'єктів господарювання, що може виступати основою добробуту суспільства загалом, – згодом охарактеризована як "парадокс МанDEVІЛЯ". Автор стверджував, що у злочинної жаги до наживи та в ринкового господарства є спільне джерело походження, а його знищення є неможливим без руйнування економіки. Звичайно, що це було лише перші спроби наукового осмислення такого сегмента тінізації, як "кримінальний". У нього дійсно дещо схожі мотиви, як і в легальних підприємств, – прагнення отримати економічний зиск, але надалі кримінальний сектор почали здебільшого виводити поза межі тіньової діяльності як природи господарювання.

Наукові положення Б. МанDEVІЛЯ стали передумовою виникнення течії економічної теорії, якій лауреат Нобелівської премії Г. Беккер дав назву "Економічна теорія злочину й покарання". Вивчаючи економічну теорію злочину й покарання, Г. Беккер аналізує сутність, причини та соціально-економічні наслідки кримінального сегмента тіньової економіки. Запропонований науковцем підхід стосувався т.зв. "рівноважного обсягу злочинності" (англ. – *equilibrium volume of crime*), що виникає під час взаємодії злочинців і правоохоронців, а послідовники розвинули його як елемент економічних відносин: злочинна діяльність подавалася як своєрідний "ринок", де діють попит і пропозиція. Так, дії злочинців породжували пропозицію злочинів, а дії споживачів незаконних товарів і жертв злочинів – попит на злочини. Заходи, яких вживали правоохоронці із захисту та попередження злочинів, подавалися як державне регулювання такого "ринку". Так взаємодія цих трьох чинників і формувала "рівноважний обсяг злочинності", що саме й був еквівалентом тіньового ринку [8].

Трансформація економічних відносин між державами у другій половині XX ст. спричинила до потужного "вибуху" тіньової економіки, коли залучення розвинених країн до індустріального та інформаційного суспільства посилювало ілєгалізацію економічної діяльності. У протилежному "таборі" – у соціалістичних країнах у цей час також відбулося різке зростання тіньового сектору, але спричинене недосконалістю командно-адміністративної моделі економіки на противагу ринковій. Причину істотної тінізації соціалістичного господарювання американський економіст М. Олсон пов'язує з відсутністю приватної власності, оскільки "... всі громадяни матеріально зацікавлені у розкраданні матеріальних благ, але ніхто особисто не зацікавлений у його збереженні і розвитку" [9, с. 32]. Отож, можна стверджувати, що загальні закономірності історичної еволюції соціально-економічних систем пов'язані і з розвитком неформальної господарської діяльності.

Проте, як зауважує З. Варналій, незважаючи на давню історію тіньової економіки, науковці лише недавно почали приділяти їй належну увагу [2] – тільки з другої половини XX ст. ця проблематика стала центром наукових досліджень провідних вчених світу.

Серед перших праць з проблем тінізації економіки виокремимо публікацію американського економіста П. Гутмана "Підпільна економіка" (1977), де автор стверджує, що неврахованою економічною діяльністю не варто нехтувати. Десятиліттям пізніше схожу думку висловив Д. Кассел, намагаючись визначити критерії відокремлення тіньової економіки від офіційної та окресливши її як "необліковане створення цінностей". Відповідно до такого трактування, тіньовою є будь-яка економічна діяльність, яка сприяє створенню економічних цінностей, але не враховується у ВВП країни [7, с. 75]. У цьому випадку йдеться про дотримання законодавчих обмежень, що, проте, не дає відповіді на запитання про "моральність" певних видів економічної активності. Хоча, водночас, варто зауважити, що навіть в умовах поширення корупції у законотворчій діяльності залишається можливість дотримання формальних вимог законодавства.

В умовах сучасного посткризового етапу розвитку варто погодитись з підходом Л. Тимофєєва та І. Клямкіна, які наголошують, що "підпільна економіка в її сучасному варіанті не лише протистоїть економіці "формальній", але існує всередині останньої, виступаючи природним і закономірним наслідком легальних статусів суб'єктів господарювання та управління" [3, с. 11]. Тобто розглядається значно ширша категорія, яку можна охарактеризувати як "антисупільна" економіка, що охоплює як незаконне господарювання, так і здійснення економічних трансакцій у межах законодавчого регулювання, сформованого без урахування стратегічних інтересів розвитку держави.

Своєрідною "настільною книгою" дослідників тіньового сектору економіки залишається праця Е. де Сото, у якій було визначено нову парадигму теорії тіньової економіки та здійснено переворот у поглядах науковців на тіньову економіку в ринковому господарстві. Концепція Е. де Сото базується на синтезі традиційного та нео-інституціоналізму, згідно з якою тіньову економіку можна розглядати як прояв загальних закономірностей, що проявляються в певному "ународненні" форм капіталістичної підприємницької діяльності. На думку Е.

де Сото, "готовність підприємців діяти поза законом значною мірою є результатом їх раціональної... готовності здійснювати витрати законслухняності" [5, с. 178]. Науковець вважав, що "витрати позалегалності" є істотно меншими, ніж "витрати на виконання закону", що й обумовлює "доцільність" займатися тіндовою економічною діяльністю.

Фейг Е. та інші зарубіжні вчені виокремили дві основні характеристики тіндової економіки: 1) легальна, але така, що не підлягає оподаткуванню і не враховується офіційною статистикою; 2) протизаконна, свідомо прихована економічна діяльність.

Серед вітчизняних дослідників чи не найбільшу увагу суті категорії "тіндова економіка" приділили З. Варналій, І. Мазур, М. Флейчук, В. Попович. Так, З. Варналій визначення тіндової економіки обґрунтовує як "економічної діяльності суб'єктів господарювання (фізичних і юридичних осіб), що не враховується, не контролюється й не оподатковується державою і (або) спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства" [2, с. 213]. Хоча аспект порушення чинного законодавства сумнівний, адже, по-перше, тінзація не стосується лише обороту, а, наприклад, у т.ч. відносин у межах домашніх господарств. По-друге, фізичні особи-підприємці, не відображаючи частини доходу, не порушують законодавства, адже така діяльність у них добровільна.

Мазур І. зміщує акценти на економічні відносини між суб'єктами господарювання, вказуючи, що "тіндова економіка – це система відносин між економічними агентами, яка самоорганізовується, охоплює всі стадії процесу суспільного відтворення з метою отримання економічну вигоду, результати якої або способи досягнення за різних причин підміняються, применшуються або повністю приховуються від безпосередніх учасників і від закону" [4, с. 51]. Втім вважаємо, що трактувати тіндову економіку лише як відносини між економічними агентами дещо недостатньо, адже її неконтрольований розвиток призводить до приховування цілих сегментів діяльності територій (до прикладу, офшорні зони), функцій системи державного управління (закупівля, тендери тощо).

Саме тому погоджуємося з В. Бородюком щодо того, що "визначення тіндової економіки повинно охоплювати весь спектр можливих складових і видів діяльності, що відносилися різними вченими до цього явища" [1], тобто тіндова економіка стосується різноманітних видів економічної діяльності, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами або спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства.

Висновки. Отже, тінзація економічних відносин є об'єктивно існуючою і постійно відтворювальною підсистемою господарства, що має неконтрольований чи слабо регульований суспільством характер, спрямована на отримання незаконних доходів у грошовій чи натуральній формах та на формування надмірних і деструктивних потреб від заборонених та легальних видів економічної діяльності суб'єктів господарювання, які не оподатковуються, не враховуються і не регулюються органами державної влади. При цьому суб'єктом тінзових відносин є безпосередньо суспільство чи його представники, структури місцевого самоврядування та обслуговування мешканців, громадян.

Література

1. Бородюк В.М. Тіндова економіка. Аналітичний звіт / В.М. Бородюк, О.В. Турчинов // Міжнар. Центр персп. дослідж. Проект "Country Economic Memorandum". – 1998. – 89 с.
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – К. : Вид-во "Знання", КОО, 2001. – 277 с.
3. Клямкин И.М. Теневая Россия: экономико-социологическое исследование / И.М. Клямкин, Л.М. Тимофеев. – М. : Изд-во Российск. гос. гуманит. ун-т, 2000. – 595 с.
4. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика / І.І. Мазур. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К. : Вид-во ВГЦ Київ. ун-т. – 2006. – 239 с.
5. Сото Э. де. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире / Э. де Сото. – М. : Изд-во "Catallaxy", 1995. – 235 с.
6. Харазішвілі Ю.М. Тіндова зайнятість та тіндова оплата праці в Україні: оцінки та прогнози / Ю.М. Харазішвілі // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – Т. 1, № 4. – 2011. – С. 171-182.
7. Cassel D. Funktion der Schatten wirtschaft im Koordinations mechanismus Von Markt – und Peanwirtschaften // ORDO. Jahrbuch für die Orduung von Wirtschaft und Gesellschaft. – Bd. 37. – 1986. – S. 73-103.
8. Ehrlich I. Crime and punishment // The New Palgrave. A Dictionary of Economics / Ed. by J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman. L. – 1987. – Vol. 1. – Pp. 721-724.
9. Olson M. The Shadow Economy: Friend or Foe? / M. Olson. – World Development, 2002. – 56 p.

Августин Р.Р. Теоретические основы тенизации экономических отношений

Обоснована сутність теневий економіки, определены особенности ее формирования и доказано, что тенизация экономики далеко переросла свой естественный уровень и в сочетании с коррупцией, политизацией экономических отношений и сращиванием бизнеса и власти является системным препятствием дальнейшему экономическому росту.

Ключевые слова: тенизация, экономика, теневая экономика, экономические отношения, теневые отношения.

Augustine R.R. Etymiological shadow economic relations

The author of the essence of the shadow economy, peculiarities of formation and proved that the shadow economy is far outgrown its natural level and coupled with corruption and politicization of economic relations and merging business and government is a systemic obstacle to further economic growth.

Keywords: shadow, economy, shadow economy, economic relations, shady relationship.

УДК 330.50:314.68

Доц. Л.І. Гальків, д-р екон. наук – Львівська КА

ГРОШОВІ ВИТРАТИ ДОМОГОСПОДАРСТВ НА ПОСЛУГИ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ: СТАТИСТИЧНИЙ ЗРІЗ

Охарактеризовано вітчизняну практику статистичного спостереження за витратами домогосподарств загалом, зокрема за грошовими витратами на послуги готельно-ресторанного бізнесу. Виокремлено та проаналізовано основні детермінанти грошових витрат домогосподарств України за статтею «Ресторани та готелі» у сучасних умовах.

Ключові слова: фінанси домогосподарств, статті витрат домогосподарств; грошові витрати домогосподарств, послуги готельно-ресторанного бізнесу.

Постановка проблеми. Глобальні зміни світової економіки передбачають посилення впливу нематеріальних чинників економічного зростання, що актуалізує необхідність покращення параметрів людського потенціалу. Імперативом цих процесів виступає ефективна політика у сфері бюджетів домогоспо-